

loimaan. Panemalla vastakkain suomalaisia ja venäläisiä taistelukertomuksia, jotka pudotuslukujen osalta karkeasti riitelevät keskenään, hän osoittaa, ettei ainakaan nykytiedolla ilman suurta yksityiskohtatyötä saada kokoon luotettavia pudotustilastoja. Hän luopuu siis niistä kokonaan. — Sen sijaan Pajari on nähnyt suuren vaivan selvittämällä teoksen loppuun liittämässään taulukossa kaikki kaatumiseen, haavoittumiseen tai koneen menetykseen johtaneet omat lentotappiot. Tällä tavalla hän teoksessaan kunnioittaa nimeltä mm. kaikkia ilmavoimien sankarivainajia ja samalla antaa myöhemmälle sotahistorialle yksityiskohtaista ja luotettavaa perusmateriaalia.

Karjalan ensimmäisestä hyökkäysvaiheesta 1941 muistelmakirjallisuusaantaa komean kuvan, ja suomalaisilalahan, joilla oli sekä nopeammat että useammat koneet, siellä oli ilmaheraus. Johdon kannalta vallitsi kuitenkin onneton tilanne, koska alueen muutama lentokenttä tuli tupaten täyteen eikä harva puhelinverkosto tahtonut riittää viestitykselle. Lentokenttäkäsyyksyyn saatiin yllättävä ratkaisu, kun sen ajan keveät koneet onnistuivat laskeutumaan alhaalla olevan veden paljastamille rantahietkoille Joensuussa ja Laatokalla. Sen sijaan viestityksen siirtyminen puhelin-kannalta radiotoiminnaksi vei pitkän ajan ja oli kokonaan kunnossa vasta sodan loppuvaiheessa. Klassinen vastakohta maa- ja ilmakomentajien kesken näkyi Karjalassakin. Kenraali Talvela olisi sijoittanut hävittäjiä heti etulinjan taakse pienelle Uomaan kentälle, jotta ne heti olisivat olleet etulinjan joukkojen käytettävissä, mutta ilmavoimat kieltäytyivät silloisissa heikoissa viestintäoloissa panemasta koneitaan kuin tarjottimelle vihollisen syötiksi.

Karjalan kannaksen hyökkäyksessä tilanne oli ilmavoimille helpompi, koska kenttiä oli riittävästi ja puhelin-yhteydet paljon paremmat. Toiminta sujuikin hyvin. Odotettua saksalaista lentoapua ei kuitenkaan saapunut (Värtsilän kentän it:tä lukuun ottamatta). Kun Laatokka vielä kuului saksalaisille, jotka pommittivat mm. Valamoaa, venäläisten vetäytyminen laivoilla Laatokan yli jäi melko lailla

ilmavoimilta rauhaan.

Aunuksen ja Petroskoin hyökkäyksissä tiedustelu oli ensiarvoista kun jo karttamateriaalikin oli vanhentunutta ja virheellistä. Tuulosjoella ja Syvärin ylityksessä tiedustelukoneet johtivat tykistön tulta. Hävittäjät suorittivat muiden tehtävien lisäksi rynnäköintiä Muurmannin radan junia ja kolonnia vastaan. Erämaarintamalla myös kuljetuslennot voivat olla tärkeitä: vietiin mm. radio-asemia ja lääkintätarvikkeita ja tuotiin haavoittuneita parempaan hoitoon.

Asemasodan aikana Suomen kone-tilanne pääsi paranemaan. V. 1943—44 saimme Saksasta noin 160 Messerschmitt-hävittäjää, ja 24 Junkers 88-pommikonetta, joiden avulla Neuvostoliiton nopeasti modernistuvalla kalustolle sodan lopullakin pärjättiin. Hankintojen riippuvuus Saksan vasta sodan lopulla todella vauhtiin pääseestä lentokoneiden suurtuotannosta saisi näkyä selvemmin. Lentokoneitehdaalla kehitettiin omiakin tyyppejä, joista Myrsky ehti Lapin sotaan. Suomen ilmavoimien ennätysmäisen kalustokirjavuuden vaikutukset, josta kyllä teoksessa mainitaan, ansaitsivat ehkä laajemman käsittelyn, koska ilmavoimien voittojen takana siten oli tavallista monimutkaisempi tekninen- ja huoltotyö. Pajaria mm. epäilyttää, oliko monenlaisen sotasääliskaluston haaliminen lopulta vaivan arvoista; seikka, jota koneitten tiedossa olevien, osin painettujen, rintamasuoritusten avulla voitaisi kyllä tutkia.

Ansiokkaita lukuja on teoksessa mm. hävittäjätoiminnasta, joka eversti Eka Magnussonin johdolla kehittyi radiolla johtokeskuksesta ohjatuksi, pommitustoiminnasta, jossa yhä suuremmat osastot oppivat yhdessä ope-roimaan ja yhä huonommassakin säässä, ilmavalokuvauksesta, radiotiedustelusta ja tutkan tulosta Suomeen v. 1943 ym. Tilanpuute estää niiden selostelun tässä.

Kesän 1944 puolustusvaiheen kuvauksessa herättää eniten huomiota ilmavoimien huomattava osuus Talin-Ihantalan (22. 6.—6. 7.), Viipurinlahden (1. 7.—9. 7) ja Vuosalmen-Pölläkkälän (15. 7.—22. 7.) suurissa torjuntataisteluissa. Eri suunnilta haalittu saksalainen ”Taisteluosasto Kuhlmeij” — noin 50 konetta —

osoittautui niissä hyvin koulutetuksi ja sangen iskukykyiseksi joukoksi, josta todella oli suurta apua. Talin runsaasta 1000 lennosta se suoritti noin 700, Viipurinlahden noin 200 lennosta neljänneksen ja Vuosalmen 740 lennosta 410. Suomen ilmavoimien osalle jäi vielä noin 800 sotalentoa, joiden aikana pudotettiin mm. lähes 700 tonnia pommeja ratkaiseviin paikkoihin vihollisen pysäyttämiseksi. Edellisvuosien tottumus ja tietoinen koulutus yhteiseiintymisiin tuotti nyt niin silminnähäviä tuloksia, että maavoimatkin panivat sen kiitollisina merkille.

Lapin sota, jonka ilmatoimintaa on toistaiseksi vähän kuvattu, saa oman lukunsa, jossa pimeänä aikana kaukaisilta kentiltä suoritettu toiminta saa ansaitun arviointinsa. (En malta olla samalla kertomatta, että Pajarin teoksen jo ollessa painossa Lapin ilmasodasta valmistui Jyväskylässä Martti Peltosen laaja gradu 1982).

Eversti Pajarin tervejärkistä ja punnittua teosta suositaa mielellään meidän maallikkojenkin luettavaksi. Yhdessä hänen talvisotateoksensa kanssa siinä on sotaseikkailujen sijasta ja pelkkien muistelmien yläpuolelle selkynyt taistelevien ilmavoimiemme aselajihistoria, jota on ehditty kaivata.

Mauno Jokipii

Keskustelua

Sapelista eurooppalaiselta kannalta. Professori Pirisen arvostelun johdosta

Viime lokakuudessa yleiskatsaukseen saan kansallisen kulttuurimme tutki-

mukseen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimies prof. Lauri Honko kirjoittaa mm.: "Historiatieteen omimilto aloilta kannattaa kirjata 1800-luvun kulttuurihistoriaan kohdistuva tutkimus, joka kansallisen identiteetin hahmottamisen kannalta on tietenkin mitä tärkein. Vaikka lähdeaineistot ovat välillä vaikuttaneet kalulta luulta, on näkökulman vaihdoksella ollut taianomainen vaikutus. Erityisesti suomalaisten — muidenkin kuin suurmiesten — idänsuhteet ja kansallisten tunnusten syntyhistoria ovat saaneet mielenkiinnon vireille." Allekirjoittanut voinee ottaa tästä tunnustuksesta osan itselleen teoksensa "Suomen sinivalkoiset värit" ansiosta, jonka prof. Kauko Pirinen on arvioinut Historiallisessa Aikakauskirjassa n:o 3/1982.

Prof. Pirinen ei kylläkään näe kirjassa ainakaan mitään näkökulman muutosta saati taianomaisuutta, onpahan se hänelle vain kokoelma "eseen luontoisia kirjoitelmia", joilta ei voi paljon odottaa, mutta joilla voi olla "nautittavuutta". Niinpä hän kaikessa rauhassa jättääkin käsittelemättä mm. teoksen keskeisen osan, yli sata sivua pitkän luvun (prof. Pirisen mukaan artikkelin), ja lehden tuolloinen toimitus, joka oli valinnut pääasiallisesti 1800-luvun kansallista tiedostumista käsittelevän kirjan arvostelijaksi medievistin, ei huomannut tässä mitään merkillistä.

Niin pettynyt kuin kirjoittaja voikin olla siitä, ettei hänen arvostelijansa ole nähnyt metsää neulasilta, ei se tietysti sinänsä olisi vastineen aihe. Mutta kenties sallitaan pieni huomautus niiden lähes ainoiden sivujen aiheesta, jotka prof. Piristä ovat kiinnostaneet ja joissa käsitellään Suomen vaakunan ja Karjalan vaakunan toista, ei-läntistä miekkaa. Kun Historiallinen Aikakauskirja pienemmän formaattinsa ja paremman paperinsa ansiosta säilynee sanomalehtiä paremmin tulevaisuuden referenssiyhteyksissä, lienee paikallaan mainita, että asiasta käytiin Helsingin Sanomissa elokuussa 1981 laajahko väittely, jonka kaikkia argumentteja *pro et contra* tässä ei voi toistaa. Tila ei salli vastata prof. Pirisen lippuhistoriaani esittämiin huomautuksiin, jotka mielestäni menevät asiasta sivuun; metodisesti

pitävät seuraavassa esiintulevat katso-
mukset lippuasioissakin.

Halutessaan jyrkästi vastustaa käsitystäni siitä, että itäinen sapeli näissä kahdessa vaakunassa viittaisi uskonvihollisiin, mongoleihin tai turkkilaisiin, prof. Pirinen ei vaivaudu käsittelemään saati kumoamaan niitä syitä, joita olen esittänyt tämän käsitykseni tueksi. Sen sijaan hän vetoaa "vanhimpaan tunnettuun vaakunan selitykseen", jossa todellakin esiintyy termi "Ryksesabell". Kuten prof. Pirinenkin aikaisemmin on korostanut, virallista vaakunanselitystä ei Suomen vaakunasta "Ruotsin vallan" ajalta ole. Se selitys, johon hän nyt viittaa, on siis tarkemmin ilmaistuna kuvaus. Lisäksi on todettava, että tämä kuvaus lienee 1590-luvulta, kun taas Karjalan vaakuna tunnetaan jo vuodelta 1562, joten ei ole lainkaan ongelmantonta, miten "selvästikin" se kuva "aikalaisen käsityksiä".

Todettakoon ensiksi että prof. Pirinen nyt sanoo olevan "ilmeistä, että Erik XIV:n hovitaiteilija on laatinut ne vanhan kuninkaan hautajaisia — varten", nimittäin kaikki vuoden 1562 vaakunakirjasta tunnetut vaakunat, niiden joukossa Karjalan vaakuna; "niitä ei tunneta varhaisemmalta ajalta". Nyt kuitenkin, kuten prof. Pirinenkin hyvin tietää, vanhemmalta ajalta tunnetaan ainakin Etelä- ja Pohja-Suomen vaakunat, ja Pirinen itse arvelee teoksessaan Suomen vaakunoista ja kaupunginsineteistä, että Karjalan vaakuna olisi näitäkin vanhempi.

Karjalan ja Savon vaakunat poikkeavat tyyliltään muista Ruotsin valtakunnan vaakunoista, ja kun ne tarkoittavat maakuntia, jotka ennen Täyssinän rauhaa olivat osittain taistelun kohteina, ei sitä mahdollisuutta voitane sulkea pois, että niiden tunnusmerkit olisivat venäläistä perua, varsinkin kun niille venäläisestä heraldiikasta on löydettävissä läheisempiä rinnastuskohteita kuin ruotsalaisesta (vrt. *Soboleva* 1981). Se ei, sivumennen sanoen, mielestäni riistä mitään vaakunoiden arvosta eikä myöskään lisää sitä, molempia voi yhtä hyvin silti sanoa "ylväiksi", kuten prof. Pirinen tekee.

Mitä sitten nämä vaakunat "aikalaisen" ja myöhemmän ajan mieleen

toivat, on asia jota olen koettanut valaista toisenlaisin metodein kuin prof. Pirinen, nimittäin ei yksinomaan rakentamalla kuvaa muutamien harvojen ja hajanaisten mainintojen ja myöhemmän ajan yleisen käsityksen perustalle, vaan pyrkimällä asettamaan vähät tietomme ajan yleisemmän tilanteen kehyykseen ja ottamalla huomioon myös sen, mitä varten vaakunoita yleensä tilattiin ja käytettiin.

"Suomen sinivalkoisten värien" toiseen painokseen lisäsin äsken mainitun, puolitoista vuotta sitten käydyn polemiikin johdosta uuden kuvan (s. 260), joka esittää 1500-luvun puolivälissä tehtyä loistokilpeä; kuva on New Yorkin Metropolitan Museum of Artin julkaisusta *The Art of Chivalry*. Kilven upeassa taisteluku-
vassa näkyy harvinaisen selvästi, miten aika yhdisti yhtäälle puolikuuliput, turbaanit, käyräsapelit ja nuolijouset, toiselle puolelle suorat miekat, keihäät ja kypärät. Yleensäkin 1500-luvun ja 1600-luvunkin taide esittää itämaalaiset juuri turbaanien ja käyräsapeliin ja usein jousien attribuutein varustettuina, olivatpa kyseessä Kaspar, Melchior ja Balthasar, Hannibal taistelemassa roomalaisia vastaan tai oman ajan turkkilaiset; esimerkkejä voisi mainita runsaasti.

Kysymys on mielestäni siitä, onko Kustaa Vaasan poikien aikaisen renessanssi-Ruotsin heraldisia pyrkimyksiä tarkasteltava paikallisia tosiasioita rekisteröivänä taiteena vai nuoren kuningashuoneen arvovaltaa pönkittämään luotuna propaganda-aseena.

Kirjassani olen viittannut tittelikysymyksen kipeyteen, ja tulen palaamaan asiaan lähiaikoina julkaistavassa tutkielmassa. Se ja monet muut seikat osoittavat, että Ruotsi suuntasi propagandavoittoensa manner-Euroopan ja Tanskan suunnalle. Nimenomainen arvovaltakiista oli olemassa suhteessa Tanskan (ks. tästä varsinkin *K. Johanneson* 1971). Jos vuoden 1562 vaakunat olisi luotu "nollatilanteessa", vastakkaisuutta ilmentävä vaakuna olisi epäilemättä varattu tälle suunnalle. Mutta oli olemassa myös toinen, erityisen ajankohtainen koettu vastakkaisuus: kristittyjen ja "turkkilaisten" välinen. Agricolakin opetti rukoilemaan "Jumalan Sanain Sorttajadhen quin ovat/Perkele / Turkit

/ Pavi / Antikristus ja caike Jumalatoindia ioucku wasan'', ja Erik XIV kirjoitti propaganskirjoituksessaan vuonna 1563 — siis melkein samaan aikaan kuin Karjalan vaakuna hänen hovissaan olisi suunniteltu prof. Pirisen (nykyisen) käsityksen mukaan mm: ''Longe melius praestaret, ut omnes Christiani principes contra Turcam immannissimum Christianorum hostem summa cum crudelitate suos fines quotidie proferentem communia auxilia ferrent, sanctasque expeditiones pro fide propaganda susciperent.''

Karjalais-savolaisesta maakuntaperspektiivistä asiat helposti näyttävät toisenlaiselta kuin yleiseurooppalaisesta, mutta luultavasti Tukholmassa oltiin tietoisempia turkkilaisvaarasta näinä Lepanton aikoina kuin Saimaan ja Laatokan rannoilla. Jo sukulaisuussuhteittensakin kautta Kustaa Vaasan pojat tiesivät, miten lähellä Keski-Euroopassa olivat ne maakunnat, joissa säännöllisesti oli kannettava ''Türkensteueria'', jne. Eikä vaakunaa ainakaan ensi sijassa 1560-luvulla ja siten 1580-luvulla ajateltu paikallisten asukkaiden tarpeisiin, vaan kuten sanottua valtakunnan ja kuningassuvun arvovallan pönkittämiseen.

Edellä sanottua vastaan tuntuisi Karjalan vaakunan vastakohtaisuus v. 1562 liialliselta, jos sillä tarkoitettaisiin Ruotsin ja Venäjän kilpailuasema, kun molemminpuolinen kristillisuus kuitenkin tunnustettiin ja esim. 1556 ruotsalaiset pyytelivät ja suostuivat venäläisiä käyttämään kuningas Kustaasta riittävän kunnioittavaa tituluuria, eivätkä suinkaan käyttäneet semmoista kieltä jota vaakuna puhuisi, jos se olisi luotu 1562 osoittamaan Ruotsin ja Venäjän vastakohtaisuutta.

Prof. Pirisen nykyisen käsityksen mukaan Karjalan vaakuna teetettiin Kustaa I:n hautajaisiin tai Erik XIV:n kruunajaisiin (jotka kuten tunnettua pidettiin 18.XII.1560 ja 29.VI.1561 Upsalassa), ja vaakuna siis tarkoittaisi Ruotsin (Suomen) ja Venäjän vastakohtaisuutta. Miten tämä sopii yhteen sen kanssa, että kuningas juuri toukokuussa 1561 lähetti lähetystön Moskovaan esittämään, että valtakuntien välinen rauha ei vain säilyisi, vaan että sitä ''vielä parannettaisiin ja

lisättäisiin'' ja että itse Moskovan suuriruhtinas suvaitsi omalla nimellään ja sinetillään sen vahvistaa eikä vain antaa, kuten siihen saakka, Novgorodin käskynhaltijan sopia asioista Ruotsin kanssa. Samalla kuningas selitti, miten Ruotsin ja Venäjän edut olivat suuressa määrin yhteisiä, sillä Liivinmaan maamestari oli tuottanut suurta vahinkoa sekä Ruotsin merenkululle että Moskovaan aikoville englantilaisille kauppiaille jne. Lähetystö tuli syksyllä takaisin myönteisin uutisin: suuriruhtinas halusi pitää rauhaa kuningas Erikin kanssa ja tulisi lähettämään oman lähetystön vahvistamaan valtakuntien välisen rauhan ristinsuutelulla. Liivinmaan asioista piti vielä neuvotella, mutta Moskova oli jo päättänyt lähettää Ruotsin-vastaiselle rajalle kaksi rajavaltuutettua sopimaan paikallisista hankaluuksista ja ratkaisemaan valituksia, ja pyysi Ruotsia niinkään lähettämään kaksi vastaavaa valtuutettua. Prof. Pirisen näkemys sopii minusta niin huonosti tähän ajantilanteeseen, että ainakin joko hänen dataeruksestaan tai merkityskäsitksestään on luovuttava, minusta molemmista.

Erik XIV:n Tallinnan kaupungille osoittamassa ratifikaatiokirjeessä, jossa hän selittää ja puolustelee valtaustaan, on tosin argumentti, jonka ehkä voisi tulkita teesiäni vastaan. Kuningas nimittäin sanoo, että kaupungin valtaus muiden syiden ohella oli paikallaan, jos ajatellaan ''was Schadens, nachtheils, vndergangs vnd verderbs nicht allein den landenn vnd stetten, sondern der gantzen christenheit daraus entstehen vnd erwachsen wurde, so der grosfurst die statdt Reuell vnter seinen gewaldt brengen --''. Mutta vaikka kuningas Tallinnassa, Virossa ja Narvan-kauppaan nähden oli suuriruhtinaan kanssa kilpailuasemassa, hän määrätietoisesti ylläpiti Venäjän kauppa Viipurin kautta ja varoi rikkomasta suhteitaan Venäjään. *G. Annell* sanookin, että kuninkaan toimenpiteet Narvan-kaupan kieltämiseksi ja hankaloittamiseksi ja samanaikaiset lausunnot ''anmärkningsvärt lätt förklarar såsom enbart yttringar av en stråvan att nödortfigt göra Revels borgare till lags''.
Kun kuningas siis Tallinnan porvareiden takia antoi venäläisvastaisen

lausunnon, hänellä tuskin olisi ollut aihetta korostaa venäläisvastaisuutta Karjalassa, jonka (Viipurin) Venäjän-kauppaa hän pyrki vahvistamaan ja jonka hän halusi juuri pitää Venäjän-suhteidensä väylänä, vaikka Suomenlahden eteläpuolella olikin rivaliteettia, kun ritarikuntavaltion hajotessa myös Venäjä, Puola ja Tanska olivat kiinnostuneita ekspansioista sinne. Ja vielä: kun Erik XIV:n tanskalaisvastaisuudesta on niin runsaasti positivistia näyttöä, luulisi sitä olevan venäläisvastaisuudestakin, jos sellaista olisi ollut, mutta sekin vähä mihin voidaan viitata, on aiheellisesti selitetty vain Ruotsin valtaaman Tallinnan porvareiden rauhoittamiseksi sanotuksi. Sitä yleiseurooppalaista turkkilaisvastaista aatetta, johon kuningas tunnustautui, ei sen sijaan ole mitään syytä epäillä epäaidoksi.

Eihän 1560—1562 myöskään luotu eteläisille maakunnille mitään nimenomaisesti tanskalaisvastaisia vaakunoita, vaikka riidanaiheita — myös heraldisia — toki oli yhtä paljon ellei enemmän kuin Venäjän suunnalla. Sellaista olisi kuitenkin syytä edellyttää, jos Karjalan vaakuna olisi 1560-61 piirretty venäläisvastaisuutta osoittamaan.

Sen sijaan tuntuisi hyvin luontevalta, että 1560-luvun alun juhlallisuuksissa, joissa mm. kreivin- ja vapaaherranarvojen luomisella ja kaikilla mahdollisilla tavoilla haluttiin korostaa nuoren dynastian arvoa, olisi käytetty jo olemassaolevaa, Novgorodissa syntynyttä ja sikäläistä mongolien vastaista taistelua kuvaavaa vaakunaa osoittamaan valtakunnan laajenemista ja ekspansiosuuntaa. Tai vaikka että Karjalan vaakuna olisi tuolloin luotu ilmentämään kuninkaan äsken mainittua halua asettaa ''kaikkien kristillisten ruhtinaiden'' rivistöön tuota ''kristittyjen hirvittäväntä viholista vastaan, joka joka päivä levittää äärimmäisellä julmuudellaan rajojaan'' meitä kohti.

Provinsiaalisesta näkökulmasta ei mongoli- ja turkkilaisvaaraa havaitse, mutta jo Novgorodissa ja Tukholmassa se tuntui uhkana. Ja vaakuna syntyi varmastikin keskuksissa ja keskuksien aatteita ajamaan.

Mielestäni ei tämän kanssa ole ristiriidassa se, että Karjalassa tietenkin

oli olemassa vanha ja tunnettu vastakohtaisuus Ruotsin ja Venäjän välillä; eikä se että tämä vastakohtaisuus myös "valtasi" Karjalan ja Suomen vaakunoiden käyräsapelin alkuperäismerkityksen, muuntaen sen ajankoh-taistarpeisiin sitten kun turkkilaisvaara ei enää ollut ajankohtainen Keski-Euroopassa eikä mongolivaara Venäjällä. Tosin vastakohtateema pitkiksi ajoiksi hävisi Karjalan vaakunasta. Sitä ei esim. ole mm. Rancken-Pirisen kirjassa kuvatussa vaakunassa vuodelta 1714, jolloin todellista vastakohtaisuutta toki oli yllin kyllin.

Sopinee mainita, että Messenius *Speculassaan*, jota voinee pitää Ruotsin ensimmäisenä käsikirjana myös heraldiikan alalla, antaa vaakunaselitykset myös Suomen suuriruhtinaskunnan ja Karjalan vaakunoista, ja käyttää molempien kohdalla sanaa "Sabell". Se ei tietysti sano sellaisenaan paljoakaan, kuitenkin sen, ettei termi "Ryksesabell" ainakaan aina tullut kyseeseen vaakunan kuvauksissa. Vuoden 1612 (ruotsinkielinen) *Specula* ei liene niin etäällä prof. Pirisen mainitsemasta, etteikö senkin tekijää voisi luke "aikalaisiin". On myös otettava lukuun se mahdollisuus, että sapelin merkitysisältö tai sanoma vaakunan teettäjän tai aika-laisten kannalta saattaa Karjalan ja Suomen vaakunan kohdalla olla erilainen, vaikka hyväksyisimmekin sen käsityksen, että Suomen vaakunan miekat ainesosina periytyvät Karjalan vaakunasta.

Mitä Narvan vaakunaan tulee, se pikemminkin tukee käsitystä miekkojen venäläisestä taustasta kuin ruotsalaisesta. Kaupunkihan oli venäläisillä 1558—1581, ja vaakuna jossa kahden kalan lisäksi on miekka ja sapeli, lie-nee sinettien ja rahojen mukaan vanhempi kuin Suomen ja Karjalan suuriruhtinaan vaakuna. Karjalan vaakunasta ja Suomen vaakunasta sen erot-taa olennaisesti se, että miekat ovat irtallaan, niihin ei liity haarniskoitua kättä eivätkä miekat ole toisiinsa nähden vastakkaisasennossa, vaan kuten sanottua kalaparin poisistaan erotta-mia. Kuten jousi ja nuoli, kalakin on 1500-luvun venäläisestä heraldiikasta tuttu kuvio.

Miksi prof. Pirinen jättää mainitsematta, että Narvan vaakunan kaksi

vastakkain olevaa kalaa ovat kotoisin Novgorodin vaakunasta (tunnettu ainakin vuodelta 1565), jonka alaosassa, karhun ja ilveksen alla, ovat nuo samat kalat? Venäläisessä (kuten unkarilaisessa) heraldiikassa esiintyy kyl-lä sapeleita, mutta myös miekkoja. Muun muassa pyhimyksillä ja ritareilla näyttää aina olevan suora miekka. Narvan vaakunaa voinee siten pitää embleeminä, jossa esiintyvät alueelle kenties jo vakiintuneet tai kuuluvat kaksi miekkaa ja kaksi kalaa. Sen sijaan Narvan vaakunalla on hyvin vähän tekemistä sen valtakunnan ja dynastian propagandistisen mahtavuuden osoittelun kanssa, johon olen Suomen ja Karjalan suuriruhtinaskunnan vaakunan synnyn tahtonut asettaa. Ruotsin kuninkaan Käkisalmen läänille, Ivangorodin läänille ja Narvan läänille antamat vaakunat ovat aivan toisenlaisia: kaikissa on linoituksia torneineen ja muureineen. Käkisalmen herttuakunnan (sittemmin kreivikunnan) vaakunasta on kuva mm. Ranckenin-Pirisen kirjassa.

Ehkä onnistutaa uusien lähteiden tai uusien kombinaatioiden avulla osoittamaan, että käsitykseni Karjalan vaakunan alkuperästä on väärä — samalla olisi kiinnostavaa tietää, voidaanko Savonkin vaakuna osoittaa ruotsalaisperäiseksi vaikka esim. Vjatkan vaakuna 1500-luvulta on aivan samanlainen. Silti ei ole vielä esitetty mitään argumentteja sitä päätteisiäni vastaan, että Suomen noin vuonna 1581 Antverpenissä veistetty vaakuna eurooppalaisten aikalaisten silmissä sisälsi turkkilaisvastaisen sanoman. Tämän ajatuksen taustana on se yksinkertainen käsitys, että ihmiset 1500-luvulla identifioituivat uskonnollisten kategorioiden eivätkä valtiollisten saati kansallisten mukaan. Mainitakseni esimerkin Karjalasta: kun Samuel Croell kirjoitti Käkisalmen läänin verosorrosta 1648, hän ei vedonnut esim. venäläisiin tai tanskalaisiin, vaan uskonvihollisiin sanoessaan, että "om Turkar Tartare eller hedningar hade warit her niågon tijdh opborzmån, så hade dee så omenskligh icke kunnat handla medh den gemene Man --".

Suomalaisessa — melkein aina amatöörimaisessa — heraldiikan ja symboliikan harrastuksessa takerru-

taan kovin usein siihen ajatukseen, että vaakuna tai muu symbolinen kuva pyrki kuvaamaan jotakin territo-riota. Kuitenkin kansainvälisen heraldisen ajattelun perussääntöjä on se, että klassillisen vaakunan on ensi sijassa katsottava ilmentävän ideaa, ja tällöin yleensä joko uskonnollista aatetta tai valta-aatetta. Esimerkiksi eläinkuviot eivät ole viittauksia vaakunan tarkoittaman alueen eläinkan-taan tai zoologisiin erikoisuuksiin, vaan ne edustavat niitä ominaisuuksia tai hyveitä joita kunkin eläimen kat-sottiin edustavan — lähinnä Aisopok-sen mutta erityisesti koko keskiajan niin lännessä kuin idässäkin yliver-taisen tärkeän *Physiologuksen* eli *Physiologoksen* ja sen seuraajien anta-mien viitteiden mukaan. Toinen lähde, josta on syytä, kumma kyllä! muistuttaa, on Raamattu, erityisesti Psalmtari, jossa on riittävästi viittauksia siihen, kuinka miekkaa, jousia ja kilpeä oli käytettävä pakanoita ja Her-ran vihollisia vastaan. Ehkä metodinen näkemykseni tuntuu äärimmäisen lähdepositivismin edustajista oudolta, mutta en pääse siitä, että ymmärtääksemme menneen ajan ihmisiä ja heidän aivoituksiaan meidän on yritettävä ymmärtää heidän ajatus-maailmaansa, muun muassa lukemalla sellaisia kirjoja, joita he lukivat, ja heidän silmillään. Esimerkiksi juuri Psalmtaria, johon heraldiikan tutki-mus näyttää usein vetoavan.

Jos Karjalan ja Suomen vaakunoi-den kahden miekan vastakohtaisuus tarkoittaisi ruotsalais-venäläistä vastakohtaisuutta, vaakunat olisivat lajis-saan varsin ainutlaatuisia. Sodat ja ka-hakoinnit naapurien kanssa eivät tie-tääkseni missään ole antaneet aihetta vaakunaan, uskonnollinen samaistu-minen sen sijaan sitä useammin. Se mitä vaakunoistamme sittemmin, varsinkin omalla vuosisadallamme, on luettu, on toinen asia, jonka proji-soimista 1500-luvulle ei voi suosittel-la.

Prof. Pirinen sanoo, että tieteelli-sen väittelymme kohteena olevan sa-pelin esittäminen mongoli- tai turkki-laisaseeksi olisi "tekijän oma lojaali-suusteesi" samalla tavoin kuin käsi-tykseni mukaan keskeiset 1800-luvun symbolit syntyivät osoittamaan suoma-laisten lojaalisuutta keisarikuntaa

kohtaan 1800-luvun kriittisissä tilan-teissa vuosina 1831, 1848 ja 1854. Mit-ten 1500-luvun vaakunan selittämi-nen liittyy 1800-luvun lojaalisuuteen? En pysty seuraamaan prof. Pirisen aja-tuksenjuoksua, vai näkeekö hän kum-mituksia keskellä päivää?

Edellä mainitussa Helsingin Sano-mien polemiikissa olen tuonut esille asehistoriaan ja ratsuväkitaktiikkaan liittyviä näkökohtia, jotka mielestäni osoittavat selvästi, että käyräsapeli, josta sittemmin länsimailla tuli venä-läisyydenkin tunnus, ei suinkaan 1500-luvulla ensi sijassa karakterisoi-nut venäläisiä vaan liittyy mongolirat-suväen äkkihyökkäykstaktiikkaan (choc), joissa yhden käden sapeli oli tavallinen.

On myönnettävä, että Olaus Mag-nuksen kuvissa aseistus enimmiten, vaikei johdonmukaisesti, noudattaa sitä linjaa, että moskovalaisilla on sa-pelit ja jouset, ruotsalais-suomalaisilla joukoilla jalkajouset ja miekat. Mutta tämä on osin ristiriidassa tekstin kans-sa, jossa muun muassa sanotaan, että suomalaisten on kielletty riitaisuuten-sa takia rauhan aikana pitämästä miekkoja — jolloin miekka huonosti soveltuisi "läntiseksi" tunnuksiksi. Olaus Magnuksen kuvien todistusvoi-maa vähentää kuitenkin ennen muu-ta se, että ne on piirretty Venetsiassa ja näyttävät heijastavan sikäläisen gra-vöörin tuntemaa tapaa kuvata aina omat länsimaista armeijaa muistutta-viksi ja vastustajat turkkilaisävyytei-siksi. Esimerkiksi Carita Marinan jul-kaisuajankohtana 1539 Venetsia oli sodassa Ottomaanista Porttia vastaan. Katolisia emigrantteja Olaus ja Jo-hannes Magnusta ei myöskään voi pi-tää edustavina Erik XIV:n ja Juhana III:n tavoitteille ja ajattelulle. Lisäksi on muistettava, että Savon vaakunas-sa on nimenomaan itäinen — olipa mongolilainen tai venäläinen — jousi eikä läntisenä tunnuksena esiintyvä — esim. Smoolanninkin vaakunassa oleva — jalkajousi. Pirisen-Ranckenin kirjassa v. 1949 mainitaanakin että vanhimmissa vaakunaselityksissä Sa-von jouta sanotaan venäläisjouheksi.

Olen koettanut selittää kansallisia symbolejamme, niin vaakunoita, lip-puja kuin kansallislauluja, asettamal-la kotoisen kehityksen laajempaan eu-rooppalaiseen yhteyteen. Mielestäni

tämä näkökulman uudistus on tärkeä lähestymistapa tai metodi. Erehdyksiä ja vääriä tulkintoja toki sattuu, mutta kovin ylimielisiltä tuntuvat prof. Piri-sen "täydellisyyttä tällaisilta esseen luontoisilta kirjoitelmilta ei ole syytä odottaakaan, paikkansapitävyyttä kyl-läkin" -tokaisut. Myös pikkupiirtei-sestä, provinssiaalisesta ja teoriatto-masta historian tutkimuksesta voisi kirjoittaa vähättelevästi.

Mutta yhtä vähän kuin on syytä lei-mata kokoavaa ja rekisteröivää histori-antutkimusta fakthanäpertelyksi, lie-nee hypoteesijakaan asettavaa histo-rian käsittelyä syytä torjua tieteen ul-kopuolelle "henkevän esseistiikan" tyypisillä luonnehdinnoilla. Tutki-muksen kokonaisuus rikastuu, jollei yhden metodisen suuntauksen (ääri-positivismin) johtoaesamaa ylläpidetä liian mustasukkaisin keinoin. Tämä huomautus ei niinkään kohdistu prof. Piriseen kuin Historialliseen Ai-kakauskirjaan, jota äskettäin on arvo-valtaiselta taholta moitittu historialli-sen keskustelumme tukahduttamisesta. Tämmöisestä lukkiutuneisuudesta olisi syytä päästä eteenpäin sekä tutki-muksen sisäisen uudistamisen että historian yleisen merkityksen vuoksi.

M. Klinge

Historian- tutkimusta ilman papereita?

Outo mies arkistossa

Tutkija astelee arvokkaasti arkistoon ja jättää asiaankuuluvasti berberinsä naulakkoon. Mutta pienen agentti-salkkunsaa hän pitää mukanaan. Ohoh, eiköhän päivystäjä tartu takin-liepeeseen ja vie tätä salkkua säilytys-lokeroon? Mutta vaikka päivystäjä sel-västi näkee salkun, hän vaan nyökkää ystävällisesti ja syvenny vakaviin hal-lintopuuhiinsa. Mitäs leväperäisyyttä tämä tämmöinen?

Tutkija etenee pöydälleen, panee salkkunsaa sille ja noutaa hyllyköstä asiakirjapinonsa. Hän sijoittaa sen vi-notelineelle salkkunsaa taakse ja avaa

salkun. Yllätys yllätys! Agenttisalkku ei olekaan salkku! Sen kannen alta paljastuu näppäimistö, jonka takaa kääntyy ylös pieni näyttöruutu.

Virtanäppäimellä näytölle ilmestyy tekstiä. Tutkija vertaa sitä asiakirjoi-hin, poistaa tekstin ruudusta ja alkaa äänettömästi naputellen muotoilla uutta. Mikäs kumman tilastomies on kunnialliseen arkistoon eksynyt? On-ko kyseessä jonkin populaation tilas-tollinen luokitelu? Sivullinen ei enää malta pysyä nahoissaan, vaan tekee asiaa viereiselle hyllykölle ja syrjäka-rein vilkuilee, mitä näytölle ilmestyy.

Uusi yllätys: ruudulle syntyy ihan tavallista lähdemuistiinpanoa. Tutki-ja korjailee sitä ruudulla, lisää sanan sinne ja tänne ja taas vertailee tulosta asiakirjaan. Lopulta hän näyttää tyy-tyväiseltä. Teksti häviää ruudusta ja uuden naputtelu alkaa. Magneettista lähdemuistiinpanon tekemistä? Kau-kaista tulevaisuutta?

Magneettista muistiinpanotekniik-kaapa hyvinkin, mutta tuskin kovin kaukaista tulevaisuutta, itse asiassa jo tätä päivää. Etsittäessä syksyn 1982 konttorimessuilta halutun kaltaista laitetta löytyi useita, jotka olivat sinne päin — ja yksi pienoistietokone, joka olisi ollut tarkoitukseen lähes ihan-teellinen kokoa lukuunottamatta. Se oli nimittäin vielä tuhdin matkalau-kun suuruinen jo ilman omaa virta-lähdettä, jollainen saattaisi olla tar-peen Rämsänrannan kirkonarkistossa. Messuilla esitellyn laitteen häittana oli vielä näytön pienuus: ruutu oli tuskin vanhan Saimaa-askin kokoa.

Olisiko kuvattu 'agenttisalkku' mahdollinen? Olisiko se tarpeellinen vai pelkkää hienostelua? Ja ennen kaikkea: olisiko siitä hyötyä esimer-kiksi neulakortteihin verrattuna? Seu-raavassa pohditaan mahdollisuuksia mutta ei esitetä valmista ratkaisua.

Näppäimistä näytölle

Tutkijoista useimmat kirjoittavat ny-kyisin nopeammin koneella kuin kä-sin. Käsin kirjoitettu muistiinpano tahtoo usein vielä olla luettavuudel-taan kyseenalainen. Mutta menepä tekemään arkistossa muistiinpanoja kirjoituskoneella! Päivystäjän lisäksi olisi kohta kimpussa joukko häiriinty-neitä sukututkijoita. Syksyllä 1982 tu-